

STANISŁAW KUTRZEBA
(1876–1946)

Stanisław Kutrzeba urodził się 15 listopada 1876 roku w Krakowie. Po ukończeniu Gimnazjum św. Anny w 1894 roku, rozpoczął studia wyższe na Wydziale Prawa Uniwersytetu Jagiellońskiego. Podczas studiów uczęszczał zarówno na wykłady z prawa, jak i historii. Jako student czynnie działał w Kole Historyków UJ, którego prezesem został na ostatnim roku studiów. Po zdaniu trzech egzaminów rządowych uprawniających do otrzymania stopnia naukowego doktora, tj. z historii prawa, oddziału sądowego i nauk politycznych, w dniu 29 października 1898 roku uzyskał tytuł doktora praw pod kierunkiem profesora Bolesława Ulanowskiego¹.

Jako stypendysta Polskiej Akademii Umiejętności (PAU) przebywał od roku 1898 do 1899 w Rzymie i Paryżu. Po powrocie z zagranicy rozpoczął pracę w Krajowym Archiwum Akt Grodzkich i Ziemskich w Krakowie, publikując w tym czasie wiele artykułów, m.in. w „Roczniku Krakowskim”. Dzięki prowadzonym w Archiwum badaniom powstała rozprawa *Sądy ziemskie i grodzkie w wiekach średnich*, na podstawie której S. Kutrzeba w 1902 roku habilitował się z zakresu historii prawa polskiego. W roku 1905 ukazał się pierwszy tom jego dzieła *Historia ustroju Polski*. W 1908 otrzymał nominację na profesora nadzwyczajnego na podstawie przedstawionej w 1907 roku rozprawy z zakresu polskiego prawa sądowego pt. *Mężobójstwo w prawie polskim XIV i XV wieku*, a w 1912 został kierownikiem Katedry Historii Prawa Polskiego i profesorem zwyczajnym. W latach 1913–1924 był dziekanem Wydziału Prawa i Administracji².

W roku 1909 zaangażował się w działalność Towarzystwa Polskiej Szkoły Nauk Politycznych, w którym pełnił funkcję sekretarza. Podczas I wojny światowej poświęcił się działalności publicystycznej i politycznej, pisząc felietony do chadeckiego „Głosu Narodu”³. Odnosił się w nich zarówno do kwestii historycznych (*Konstytucja 3 maja, Kongres Wiedeński i Polska, Wartości historyczne Polski*), jak i aktualnych problemów ustrojowych przyszłego państwa polskiego i jego konstytucji⁴.

W 1916 roku został członkiem korespondentem PAU, dwa lata później członkiem zwyczajnym⁵. W kolejnych latach był sekretarzem generalnym (1926), a następnie prezesem PAU (1939).

Stanisław Kutrzeba w 1919 roku uczestniczył jako doradca polskiej misji w konferencji pokojowej w Paryżu, a także w rządowych negocjacjach polsko-czechosłowackich w 1925 roku⁶.

¹ P. Biliński, *Stanisław Kutrzeba (1876–1946), Biografia naukowa i polityczna*, Kraków, 2011, s. 27.

² W. Uruszczak, *Stanisław Kutrzeba (1876–1946)* [w:] *Złota księga Wydziału Prawa i Administracji Uniwersytetu Jagiellońskiego*, red. J. Stelmach, W. Uruszczak, Kraków 2000, s. 294.

³ P. Biliński, *op.cit.*, s. 43.

⁴ Pełny wykaz artykułów w: P. Biliński, *op.cit.*, s. 205.

⁵ W. Uruszczak, *op.cit.*, s. 295.

⁶ *Ibidem*, s. 295.

W roku 1932 został wybrany na rektora UJ, a w 1938 uroczystie świętowano czterdziestolecie jego pracy naukowej. Był doktorem *honoris causa* zarówno Alma Mater, jak i wileńskiego Uniwersytetu Stefana Batorego.

W czasie *Sonderaktion Krakau* w dniu 6 listopada 1939 roku został aresztowany wraz z innymi profesorami i wywieziony do obozu koncentracyjnego w Sachsenhausen. Po zwolnieniu z obozu w lutym 1940 roku, powrócił do Krakowa. W warunkach okupacji kontynuował swą działalność naukową i dydaktyczną. Jako dziekan kierował konspiracyjną działalnością Wydziału Prawa i Administracji, a także konspiracyjną PAU. Organizował też pomoc dla naukowców polskich w ramach Rady Głównej Opiekuńczej (RGO), należąc do tzw. Komitetu Trzech⁷, mimo iż pobyt w obozie przypłacił chorobą.

W roku 1945 reprezentował Polską Akademię Umiejętności na uroczystościach jubileuszu Akademii Nauk ZSRR. Przebywając w Moskwie, wziął także udział w rokowaniach w sprawie powołania Tymczasowego Rządu Jedności Narodowej, po których dokooptowany został jako poseł do Krajowej Rady Narodowej. Stanisław Kutrzeba zmarł 7 stycznia 1946 roku w Krakowie.

STANISŁAW KUTRZEBA A SZKOŁA NAUK POLITYCZNYCH

Związki Stanisława Kutrzeby ze Szkołą Nauk Politycznych rozpoczęły się od działalności w założonym 12 listopada 1909 roku Towarzystwie Polskiej Szkoły Nauk Politycznych, gdzie po Walnym Zjeździe w roku 1910 pełnił funkcję sekretarza⁸. W działalność towarzystwa był zaangażowany również profesor Bolesław Ulanowski, promotor naukowy S. Kutrzeby, wspierając je także jako sekretarz generalny PAU. Szkołę (Polską Szkołę Nauk Politycznych) otwarto w 1911 roku z inspiracji profesorów związanych z Wydziałem Prawa UJ jako prywatną szkołę wieczorową.

Wykłady obejmowały zagadnienia polityczne, ustrojowe i gospodarcze w ujęciu porównawczym i historycznym, ich celem było m.in. przedstawienie podobieństw i różnic między ustrojem polityczno-administracyjnym Niemiec, Austrii i Rosji, a także państw zachodnich (Francja, Anglia). Profesor S. Kutrzeba prowadził wykłady o ustroju państwa polskiego za panowania Stanisława Augusta Poniatowskiego oraz Księstwa Warszawskiego 1807–1813 i Królestwa Polskiego 1815–1830⁹.

⁷ B. Migda, *Stanisław Marian Kutrzeba* w: <http://www.law.uj.edu.pl/~khpp/site/images/adm/Image/kutrz.pdf> [dostęp: 10.08.2014].

⁸ Arch. UJ, sygn. SNP 9, *Dla przyszłej Szkoły Nauk Politycznych. Petycja założycieli do Sejmu i głosy dziennikarzy*, s. 5.

⁹ Arch. UJ sygn. L 28, *Sprawozdanie Koła Uczniów i Absolwentów Szkoły Nauk Politycznych w Krakowie, 1932/1933*, s. 4–5.

DZIAŁALNOŚĆ SZKOŁY PRZERWAŁA I WOJNA ŚWIATOWA

Po odzyskaniu przez Polskę niepodległości w latach 1920–1921 profesorzy Michał Rostworowski i Władysław Leopold Jaworski rozpoczęli starania o reaktywowanie Szkoły Nauk Politycznych przy Wydziale Prawa UJ. Wśród uczonych popierających ten projekt znalazł się również profesor Stanisław Kutrzeba. To właśnie on w pierwszych latach działalności szkoły prowadził wiele wykładów. Program szkoły obejmował całokształt prawa publicznego, międzynarodowego, ekonomii politycznej, historii dyplomacji, prawa administracyjnego, organizacji międzynarodowych oraz geografii politycznej¹⁰. Szkoła nie zatrudniała na stałe, stąd co roku dobierano komplet wykładowców. Wykłady prowadzili profesoro- wie i docenci z Wydziału Prawa i Filozoficznego UJ, wyżsi urzędnicy admini- stracji państwowej i samorządowej, a w latach dwudziestych także profesorowie z zagranicy¹¹. Należy tu także wspomnieć, że jednym z wielu wykładowców był m.in. Adam Vetulani, uczeń prof. S. Kutrzeby.

Profesor Kutrzeba przed rozpoczęciem właściwej działalności w SNP UJ jako wykładowca wziął udział w tzw. „kursie wiosennym” SNP UJ i prowadził tam przedmiot *Polska w traktatach pokojowych* w wymiarze 10 godzin¹². W Szkole Nauk Politycznych UJ wykładał przez sześć lat, w okresie od 1921 do 1927 roku, następujące przedmioty: 1921/1922 *Gdańsk*, w roku 1922/1923 *Śląsk*, 1923/1934 *Liga Narodów: Ochrona mniejszości – rozbrojenie oraz Gdańsk a Polska*, 1924/1925 *Wilno – Śląsk – Galicja Wschodnia*, 1925/1926 *Ochrona mniejszości – rozbrojenie oraz Gdańsk*, 1926/1927 *Wilno, Śląsk, Galicja Wschodnia*¹³. Jako wykładowca po- trafił umiejętnie łączyć warsztat historyka z gruntowną znajomością problematy- ki międzynarodowej.

W roku 1927 został dyrektorem Drukarni Uniwersytetu Jagiellońskiego i ta dodatkowa funkcja, której, jak twierdzi P. Biliński¹⁴, profesor poświęcał wiele cza- su, w połączeniu z dotychczasowymi obowiązkami spowodowała prawdopodob- nie rezygnację z dalszych wykładów w Szkole Nauk Politycznych.

Wykłady trwały 20 lub 25 godzin w semestrze i w tym przypadku dotyczy- ły istotnych dla odrodzonego państwa polskiego zagadnień, takich jak status Gdańska czy Wilna, a także ważnych w okresie międzywojennym problemów międzynarodowych – rozbrojenia i ochrony mniejszości narodowych. S. Ku- trzeba wykorzystywał w swych wykładach nie tylko wyniki badań naukowych,

¹⁰ *Ibidem*, s. 28.

¹¹ D. Grodowska-Kulińska, L. Hajdukiewicz, *Szkoła Nauk Politycznych (1920–1949)* [w:] *Z prac Archiwum Uniwersytetu Jagiellońskiego, Inwentarz akt wydziałów i studiów Uniwersytetu Jagielloń- skiego 1850–1939 (1954)*, red. J. Michalewicz, seria A, t. 2, Kraków, 1987, s. 124.

¹² Szkoła Nauk Politycznych w Krakowie 1921 (druk ulotny).

¹³ Arch. UJ sygn. L 28, *Sprawozdanie...*, s. 30–31.

¹⁴ P. Biliński, *op.cit.*, s. 101.

lecz także własne doświadczenia z uczestnictwa w konferencji przygotowującej traktat wersalski w 1919 roku oraz z negocjacji polsko-czechosłowackich w 1925 roku.

Podczas konferencji paryskiej profesor działał w Biurze Prac Kongresowych, organizował komisję prawniczą i w związku z rotacyjnym składem poszczególnych komisji, uczestniczył też w pracach innych gremiów, był m.in. członkiem komisji rewindykacyjnej zajmującej się sprawą restytucji polskich dóbr kultury, komisji ds. umiędzynarodowienia portów, rzek i kolei, a także w tzw. komisji terytorialnej do spraw Galicji, Kresów Wschodnich. W tym czasie sporządził również wiele ekspertyz prawniczych i historycznych.

Wspomnienia z tych negocjacji znalazły się w opublikowanej w roku 1919 książce *Kongres, traktat i Polska*¹⁵. S. Kutrzeba opisał tam przebieg negocjacji, sytuację polskiej delegacji i jej aktywność, a także skomentował sam traktat wersalski i jego konsekwencje dla Polski. Profesor krytykował stosunek wielkich mocarstw do mniejszych państw, a także nieznamość nie tylko problemów, lecz nawet geografii Europy Środkowej wśród delegatów¹⁶. W kolejnych rozdziałach przeanalizował stosunek poszczególnych mocarstw do Polski (Francji, Stanów Zjednoczonych, Anglii oraz Włoch), poruszył kwestie przyznawania obywatelstwa polskiego dawnym obywatelom niemieckim, wskazując na rozbieżności tekstu między streszczeniem traktatu a jego pełną wersją¹⁷. Mimo krytyki warunków pracy polskiej delegacji, prof. Kutrzeba podkreślił wielkie oddanie działających w Paryżu osób, przede wszystkim zasługi Romana Dmowskiego i Ignacego Paderewskiego, konkludując, iż nic więcej nie udało się osiągnąć, niż to, co zostało osiągnięte¹⁸.

Pokłosiem doświadczeń tam zdobytych była także opublikowana w 1925 roku rozprawa *Mniejszości w najnowszym prawie międzynarodowym*¹⁹. Profesor S. Kutrzeba dokładnie przedstawił w niej system ochrony mniejszości narodowych i przyznane im prawo wnoszenia skarg w drodze procedury ogólnej oraz określonej późniejszymi regulacjami Rady Ligi Narodów.

Ważnym etapem działalności politycznej był również udział w negocjacjach z Czechosłowacją, trwających od lutego do kwietnia 1925 roku, w których S. Kutrzeba był przewodniczącym polskiej delegacji. Ich celem było unormowanie wielu spornych kwestii w stosunkach wzajemnych. Rozmowy prowadzono w dwóch komisjach – spraw obywatelstwa, narodowości i podziału archiwów, której przewodniczył sam Kutrzeba, oraz drugiej – zajmującej się sprawami likwidacyjnymi,

¹⁵ S. Kutrzeba, *Kongres, traktat i Polska*, Kraków 1919.

¹⁶ M.in. przytoczył zapytanie jednego z delegatów sprawozdawców kwestii polskiej, czy na Górnym Śląsku są góry i stąd nazwa, a także zdziwienie Davida Lloyda George’a, że gdzieś istnieje takie miasto jak Cieszyn. *Ibidem*, s. 61.

¹⁷ *Ibidem*, s. 149 i nast.

¹⁸ *Ibidem*, s. 175–176.

¹⁹ S. Kutrzeba, *Mniejszości w najnowszym prawie międzynarodowym*, Lwów 1925.

skarbowymi i amnestyjnymi. Ważnym punktem obrad były kwestie mniejszości narodowej po podziale Śląska Cieszyńskiego, Spisza i Orawy, kontrowersje wokół tej kwestii niemal nie doprowadziły do zerwania obrad²⁰.

Tematykę powyższą znaleźć można w zachowanych w zbiorach Archiwum UJ notatkach z wykładów prof. Kutrzeby. Koło Uczniów i Absolwentów Szkoły, opracowywało skrypty na podstawie notatek sporządzonych z wykładów profesorów, dostępne są dwa skrypty autorstwa dr. Zbigniewa Madeyskiego i Stanisława Wąsowicza²¹. Pierwszy z nich zatytułowany *Śląsk* dotyczył ustaleń traktatu wersalskiego, plebiscytu na Górnym Śląsku z 1921 roku (tu znalazła się m.in. krytyka podawania przez polską prasę przed plebiscytem danych tylko z gmin optujących za Polską)²². S. Kutrzeba nakreślił tam również historię Śląska i rozwój etniczny tego regionu. Wysunął tam m.in. tezę o kluczowym znaczeniu klasztorów w zniemczaniu tych ziem już w XII i XIII wieku, do czego w późniejszym okresie dołączył się wpływ kolonizacji i osadnictwa na prawie niemieckim. Spośród współczesnych zagadnień podczas wykładów omawiał też traktat wersalski i Konwencję Górnośląską zawartą w Genewie 15 maja 1922 roku w sprawie mniejszości niemieckiej, uważając ją za jednostronnie narzucone Polsce ograniczenie suwerenności.

Drugi skrypt dotyczył Gdańska. Również i tu wykład zaczynał się od historii, aby następnie przejść do przedstawienia postanowień traktatu wersalskiego oraz omówienia kolejnych konwencji, będących realizacją jego postanowień. Profesor w tej serii wykładów omawiał prawa przyznane Polsce na terytorium Wolnego Miasta Gdańska, związek celny z Polską, ustanowienie w porcie strefy wolnej (przy czym uważał, że powołanie Rady Portowej nie było dla Polski korzystne), a także kwestie komunikacyjne, administracyjne, sądownictwa i szkolnictwa. Szczególną uwagę poświęcił używaniu języka polskiego²³. Tę tematykę zawierała druga część *Polskiego prawa politycznego według traktatów*²⁴.

Przedstawiony krótki opis treści wybranych wykładów pozwala na wyobrażenie sobie ich przebiegu; należy tu także zacytować przywołane przez W. Uruszczaaka opinie studentów o porywających wykładach prof. S. Kutrzeby, o jego erudycji i pięknej polszczyźnie²⁵.

²⁰ Dokładny przebieg konferencji w: P. Biliński, *op.cit.*, s. 76–82, tu s. 77–78.

²¹ Arch. UJ. SNP 10.

²² *Ibidem*.

²³ *Ibidem*.

²⁴ S. Kutrzeba, *Polskie prawo polityczne według traktatów*, cz. 2: *Gdańsk – Górny Śląsk*, Kraków 1923.

²⁵ W. Uruszczaak, *op.cit.*, s. 294.

NAJWAŻNIEJSZE DOKONANIA NAUKOWE

W niezwykle bogatym dorobku naukowym profesora Kutrzeby, liczącym 464 tytuły²⁶, najczęściej wymieniana jest *Historia ustroju Polski w zarysie*²⁷, której tom I poświęcony *Koronie* ukazał się w roku 1905, a w 1914 drugi tom pt. *Litwa*²⁸. Była to pierwsza nowoczesna próba syntezy dziejów polskich instytucji ustrojowych, która w ciągu trzydziestu lat doczekała się aż siedmiu wydań oraz tłumaczenia na język rosyjski, niemiecki i litewski. W roku 1917 profesor opublikował dwa kolejne tomy, przedstawiające okres po rozbiorach Polski. Tom trzeci poświęcony był historii ziem polskich pod zaborem pruskim do kongresu wiedeńskiego, Księstwu Warszawskiemu, Królestwu Kongresowemu, Litwie, Ukrainie i Wolnemu Miastu Krakowowi. Tom czwarty przedstawiał ustrój Wielkiego Księstwa Poznańskiego i Galicji²⁹.

Podręcznik ten przeszedł sam do historii dzięki obiektywizmowi i wszechstronnej analizie źródeł. Autor odrzucił zarówno tezę o przyczynach upadku Polski tkwiących w rozwiązaniach ustrojowych, jak i próby gloryfikacji okresu przedrozbiorowego. Zdobył tym szerokie uznanie, nie obyło się jednak bez kontrowersji, które przybrały postać dyskusji naukowej na łamach „Kwartalnika Historycznego”. Zainteresowania S. Kutrzeby unią polsko-litewską zaowocowały także artykułem w monografii dotyczącej tej problematyki³⁰.

Innym szczególnie wysoko cenionym podręcznikiem autorstwa S. Kutrzeby była wydana w dwóch tomach w latach 1926–1927 *Historia źródeł dawnego prawa polskiego*³¹, zawierająca dokładny przegląd i opis wszystkich źródeł do historii prawa w dawnej Polsce, a więc zarówno ziemskiego, jak kanonicznego, miejskiego (niemieckiego), wiejskiego i innych.

W ogromnym dorobku S. Kutrzeby jako historyka i prawnika, ważne dla politologów miejsce zajęły jego obserwacje, wspomnienia i prace z dziedziny współczesnego prawa międzynarodowego, kształtującego się po traktacie wersalskim i w ramach Ligi Narodów. Zainteresowaniom tym towarzyszyła działalność publicystyczna. W obszarze szczególnie istotnym dla Polski międzywojennej – kwestii ochrony mniejszości narodowych – ważną rolę odegrała dogłębna znajomość litery traktatu oraz późniejszych rozwiązań wprowadzanych przez Ligę Narodów, a także rozwiązań wynikających z umów dwustronnych. S. Kutrzeba żywo interesował się także szczególną pozycją Gdańska jako Wolnego Miasta, starając się

²⁶ *Ibidem*.

²⁷ S. Kutrzeba, *Historia ustroju Polski w zarysie. Korona*, t. I, Lwów 1905.

²⁸ S. Kutrzeba, *Historia ustroju Polski w zarysie. Litwa*, t. II, Lwów 1914.

²⁹ P. Biliński, *op.cit.*, s. 37. S. Kutrzeba, *Historia ustroju Polski w zarysie po rozbiorach*, t. III i IV, Lwów 1917.

³⁰ S. Kutrzeba, *Unia Polski z Litwą* [w:] *Polska i Litwa w dziejowym stosunku*, Warszawa–Lublin–Łódź–Kraków 1914.

³¹ S. Kutrzeba, *Historia źródeł dawnego prawa polskiego*, t. 1 i II, Lwów 1925–1926.

wykazać w wielu publikacjach jego związki z Polską, wskazując przy tym na krzywdzące decyzje mocarstw. Podobne stanowisko reprezentował też w kwestii Śląska. W latach trzydziestych, nie zgadzając się z rządami J. Piłsudskiego, zajmował się problematyką autorytaryzmu i wolności, publikując m.in. artykuły: *Idea wolności w ustroju dawnej Rzeczypospolitej Polskiej* (1930)³², analizując tam cechy ustrojów wolnościowych i autorytarnych, stawiając pytanie o powody tych zmian, czy *Państwo totalne – światła – cienie – przyszłość* (1937), w którym to dziele omawiał powstające w ówczesnej Europie totalitaryzmy, niezwykle trafnie określając ich rzeczywisty, a wówczas jakże niedoceniany charakter:

Państwo totalne potrafiło podnieść ogromnie ideę państwa; ograniczając znaczenie jednostki, nie chcąc słyszeć o jej prawach indywidualnych, żąda, by służyła ona państwu, bezwzględnie mu się podporządkowywała. Najpierw państwo i jego potrzeby; jakby wstydliwie się mówi o tym, że jakaś jednostka egzystuje. Państwo ma decydować, wszystko dziać się ma podług jego woli, dla jego dobra. To państwo wymaga też od jednostek wysiłków bardzo wielkich, prywatności wprost niezwykłych³³.

Profesor sam padł ofiarą totalitarnego nazizmu, lecz po zwolnieniu z obozu koncentracyjnego nie zawahał się stawić okupantowi opór. Po zakończeniu wojny on i Polska Akademia Umiejętności, której poświęcił wiele lat życia, doświadczyli skutków wprowadzanego w ówczesnej Polsce drugiego totalitaryzmu – komunistycznego³⁴.

Profesor Stanisław Kutrzeba w wielkim stopniu przyczynił się do rozkwitu Szkoły Nauk Politycznych w Polsce międzywojennej, wzbogacając jej ofertę o wykłady zarówno dotyczące konstytucjonalizmu i ustrojów państwowych, jak i prawa międzynarodowego. Ówczesni studenci mieli możliwość słuchania wybitnego uczonego, którego badania poparte były doświadczeniami i uczestnictwem w najważniejszych wydarzeniach tego okresu.

BIBLIOGRAFIA

Archiwalia

Arch. UJ sygn. L 28, *Sprawozdanie Koła Uczniów i Absolwentów Szkoły Nauk Politycznych w Krakowie, 1932/1933*.

Arch. UJ, sygn. SNP 9, *Dla przyszłej Szkoły Nauk Politycznych. Petycja założycieli do Sejmu i głosy dziennikarzy*.

³² S. Kutrzeba, *Idea wolności w ustroju dawnej Rzeczypospolitej Polskiej*, Warszawa 1939, odbitka z „Themis Polskiej”, t. V, seria III, <http://www.omp.org.pl/artukul.php?artykul=126> [dostęp: 1.09.2014], S. Kutrzeba, *Państwo totalne – światła – cienie – przyszłość*, Kraków 1937.

³³ S. Kutrzeba, *Państwo totalne...*, s. 3.

³⁴ Więcej zob: P. Biliński, *op.cit.*, s. 154–193.

Arch. UJ. sygn. SNP 10.

Arch. UJ. sygn. SII 619teczka osobowa Stanisława Kutrzeby.

Opracowania

Biliński P., *Stanisław Kutrzeba (1876–1946), Biografia naukowa i polityczna*, Kraków 2011.

Grodowska-Kulińska D., Hajdukiewicz L., *Szkoła Nauk Politycznych (1920–1949)* [w:] *Z prac Archiwum Uniwersytetu Jagiellońskiego, Inwentarz akt wydziałów i studiów Uniwersytetu Jagiellońskiego 1850–1939 (1954)*, red. J. Michalewicz, seria A, t. 2, Kraków 1987.

Migda B., *Stanisław Marian Kutrzeba* [w:] <http://www.law.uj.edu.pl/~khpp/site/images/adm/Image/kutrz.pdf> [dostęp: 10.08.2014].

Uruszczak W., *Stanisław Kutrzeba (1876–1946)* [w:] *Złota księga Wydziału Prawa i Administracji Uniwersytetu Jagiellońskiego*, Kraków 2000.

Przytaczane w artykule dzieła S. Kutrzeby:

Kutrzeba S., *Kongres, traktat i Polska*, Kraków 1919.

Kutrzeba S., *Mniejszości w najnowszym prawie międzynarodowym*, Lwów 1925.

Kutrzeba S., *Historia ustroju Polski w zarysie*. Korona, t. I, Lwów 1905.

Kutrzeba S., *Historia ustroju Polski w zarysie*. Litwa, t. II, Lwów 1914.

Kutrzeba S., *Unia Polski z Litwą* [w:] *Polska i Litwa w dziejowym stosunku*, Warszawa–Lublin–Łódź–Kraków 1914.

Kutrzeba S., *Historia ustroju Polski w zarysie po rozbiorach*, t. III i IV, Lwów 1917.

Kutrzeba S., *Historia źródeł dawnego prawa polskiego*, t. 1 i II, Lwów 1925–1926.

Kutrzeba S., *Idea wolności w ustroju dawnej Rzeczypospolitej Polskiej*, Warszawa 1939, odbitka z „*Themis Polskiej*”, t. V, seria III.

Kutrzeba S., *Państwo totalne – światła – cienie – przyszłość*, Kraków 1937.